

## ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, доцента,  
професора кафедри української мови ДВІЗ «Криворізький державний  
педагогічний університет»

Мішеніної Тетяни Михайлівни

на дисертацію Васківської Олени Свгеніївни

**«Формування умінь діалогічного спілкування старшокласників  
у процесі навчання гуманітарних предметів»,**

подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук  
зі спеціальності 13.00.09 – теорія навчання

Актуальність пропонованого дослідження проблеми **«Формування умінь діалогічного спілкування старшокласників у процесі навчання гуманітарних предметів»** не викликає заперечень з позиції сучасного діалогічного дискурсу освітньої траєкторії в рамках як загальноосвітньої підготовки, так і на подальших етапах профілізації середньої школи. Задекларовані стратегічні цілі оновлення освіти, мета і завдання, визначені Законом України «Про загальну середню освіту», Національною стратегією розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, Концепцією профільного навчання у старшій школі, іншими чинними документами, визначають стратегічним завданням забезпечення в загальноосвітніх навчальних закладах сприятливих умов, спрямованих на розвиток індивідуальних особливостей учнів задля подальшого успішного розв'язання ними проблем, пов'язаних із визначенням життєвої траєкторії. Викладене вище дозволяє висновувати про актуальність проблеми, яка постала перед старшою школою; розв'язання окреслених проблемних положень передбачає вдосконалення умінь діалогічного спілкування старшокласників як необхідної умови становлення особистості задля майбутньої життєдіяльності й успішної реалізації в подальшій фаховій реалізації випускників ЗІЗ.

Проблема формування умінь діалогічного спілкування старшокласників у процесі навчання гуманітарних предметів є недостатньо розробленою в дидактиці загалом, лінгводидактиці зокрема. Сучасний етап

розуміння теоретичних основ цієї проблеми, а також напрямки подальшого її розв'язання демонструє дисертантка.

Дисертація О. С. Васьківської складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У вступі розглядається науковий апарат дослідження, що є методологічною основою роботи. Актуальність дослідження обраної проблеми є достатньо обґрунтованою. Об'єктом свого дослідження авторка обирала процес навчання гуманітарних предметів у старшій школі.

Формулювання мети відповідає змісту дослідження. Завдання дослідження сформульовано грамотно, їх обсяг цілком відповідає вимогам до кандидатських дисертацій: вивчити стан формування умінь діалогічного спілкування старшокласників як дидактичну проблему; дослідити дидактичний потенціал змісту гуманітарних предметів задля ефективності формування умінь діалогічного спілкування старшокласників; теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити дидактичні умови формування умінь діалогічного спілкування старшокласників у процесі навчання гуманітарних предметів; створити й апробувати дидактичну модель формування умінь діалогічного спілкування старшокласників у процесі навчання гуманітарних предметів.

Достатньо обґрунтованим є прагматичне застосування сукупності теоретичних та емпіричних методів дослідження, а також методів кількісного та якісного аналізу емпіричних даних, методів математичної статистики задля досягнення поставленої мети дослідження – визначити й обґрунтувати дидактичні умови формування умінь діалогічного спілкування старшокласників у процесі навчання гуманітарних предметів.

Вивчення змісту дисертації надало змогу зробити висновок про те, що проведені дослідження і висновки, сформульовані на основі здобутих результатів, мають наукову новизну. Практичне значення роботи окреслено чітко, а відповідний доробок є суттєвим. Тож наголошуємо на

цінності дослідницьких матеріалів як для дидактики, так і для шкільної практики.

У першому розділі «Сучасний стан теорії і практики формування умінь діалогічного спілкування старшокласників у процесі навчання гуманітарних предметів», проаналізувавши стан досліджуваної проблеми у філософській і психолого-педагогічній літературі, О. С. Васьківська ґрунтовно розглянула й проаналізувала науково-теоретичні основи діалогічного спілкування старшокласників, що надало змогу обстоювати позицію того, що сформоване уміння діалогічного спілкування уможливило якісне входження до самотійного життя, сприяє налагодженню стосунків з іншими людьми, що є важливим аспектом життєдіяльності як такої.

Дисертантка послідовно довела, що потреба в діалогічному спілкуванні, як і потреба в діяльності, у праці, є визначальною для становлення особистості. Відповідно, особливого значення набуває проблема формування умінь діалогічного спілкування особистості як такої, яка виявляє високий рівень мовної і мовленнєвої компетентностей.

Дисертантка на основі аналізу науково-педагогічної літератури, визначила понятійно-термінологічний апарат проблеми дослідження, проаналізувала основні підходи до розв'язання на теоретичному і практичному рівнях; визначила сутність, структуру діалогічного спілкування старшокласників, обґрунтувала й дослідно-експериментальним шляхом перевірила дидактичну модель формування умінь діалогічного спілкування старшокласників у процесі навчання гуманітарних предметів.

Науковим здобутком автора є визначені етапи діалогізації процесу навчання гуманітарних предметів, що надають змогу максимально реалізувати дидактичний потенціал навчального діалогу як засобу формування мовленнєвої компетентності старшокласників. Виокремлення

етапів діалогу дозволив скласти схему, за якою відбувається діалогічна взаємодія в ситуації навчання гуманітарних предметів.

Заслуговує на увагу другий розділ «Дидактичне забезпечення формування умінь діалогічного спілкування старшокласників у процесі навчання гуманітарних предметів», у якому обґрунтовано дидактичну модель формування умінь діалогічного спілкування старшокласників у процесі навчання гуманітарних предметів, що є результатом осмислення й узагальнення теоретичного доробку вітчизняних і зарубіжних учених з проблеми формування умінь діалогічного спілкування старшокласників та відповідного особистого досвіду. У розділі детально схарактеризовано дидактичні умови формування умінь діалогічного спілкування старшокласників: соціально-ціннісна мотивація старшокласників до оволодіння вміннями діалогічного спілкування; діалогізація змісту гуманітарних предметів старшої школи; актуалізація діалогічного досвіду старшокласників у процесі навчання гуманітарних предметів; орієнтація процесу формування у старшокласників умінь діалогічного спілкування на профільне навчання; застосування навчальних технологій у процесі формування умінь діалогічного спілкування старшокласників.

У третьому розділі «Процес та результати експериментального дослідження» схарактеризовано програму, логіку й методику проведення експериментального дослідження, умови впровадження дидактичних умов і дидактичної моделі формування умінь діалогічного спілкування старшокласників у процесі навчання гуманітарних предметів та проаналізовано результати дослідження.

На позитивну оцінку заслуговує ретельно спланований і проведений педагогічний експеримент. Результати його піддано всебічному якісному і кількісному статистичному аналізу, що підтверджує значущість і доцільність впровадження методичного ресурсу (дидактичні умови і дидактична модель формування умінь діалогічного спілкування старшокласників, сконструйована система вправ і завдань із курсу за

вибором, яка в подальшому сприятиме удосконаленню й послідовному впровадженню в освітню практику системи вправ і завдань чинних підручників, актуалізуючи їх потенціал, методичних рекомендацій для вчителів із реалізації дидактичних умов, змісту курсу за вибором і розробленого інструментарію). Ефективність методичного ресурсу, перевіреного в умовах формувального експерименту, вичерпно доведено, про що свідчить позитивна динаміка формування у старшокласників умінь діалогічного спілкування.

У висновках дисертації (с. 205–208) узагальнено основні здобутки дисертантки, що логічно завершують дослідження, яке характеризується як науковою значущістю, так і практичною користістю. Усе це надає змогу констатувати, що мету дослідження досягнуто, поставлені завдання виконано.

Беззаперечною є наукова новизна результатів дослідження О. С. Васьківської, оскільки на основі вивчення здобутків теорії і практики та з урахуванням напрацьованого наукового досвіду дисертанткою уперше визначено та обґрунтовано дидактичні умови формування умінь діалогічного спілкування старшокласників у процесі навчання гуманітарних предметів; створено й апробовано дидактичну модель, якою передбачено цільовий, методологічний, змістовий, процесуальний, критеріальний, мотиваційний, інструментально-моніторинговий і результативний блоки; створено матриці змісту вправ і завдань на формування у старшокласників умінь діалогічного спілкування (за розробленими автором матрицями діагностовано стан сформованості умінь діалогічного спілкування старшокласників у процесі навчання гуманітарних предметів); проранговано проблематику дисертаційних досліджень, виконаних як в Україні, так і за кордоном; уточнено дидактичну сутність понять «діалог», «уміння діалогічного спілкування» тощо.

Методичне забезпечення кожного з етапів організації запропонованої дисертаційною дослідно-експериментальної роботи характеризується самостійністю й оригінальністю думки дослідниці, її активним і сумлінним ставленням до досліджуваної проблеми, спрямованістю на пошук істини та рефлексію доцільності запропонованих дослідницьких і методичних кроків.

Заслужують на особливу увагу й високої оцінки розроблені й апробовані додатки, що містяться в дисертації на 110 сторінках. Використання дидактичних матеріалів сприятиме широкому впровадженню результатів дослідження.

З практичної значущості заслуговує на увагу розроблений та впроваджений методичний ресурс (авторський курс за вибором «Навчасмось діалогічного спілкування»; система вправ і завдань; методичні рекомендації для вчителів щодо формування умінь діалогічного спілкування старшокласників); створений спеціальний інструментарій для статистичної обробки та аналізу емпіричних даних).

Основна література, використана дослідницею, свідчить про детальний аналіз стану проблеми формування умінь діалогічного спілкування старшокласників. Звертає на себе увагу той факт, що основні результати дисертаційного дослідження викладено у 24 публікаціях, із них: 6 – статті у наукових фахових виданнях України, 5 – у виданнях інших держав. Це свідчить про те, що з основними здобутками дисертаційного дослідження Олени Євгенівни Васьківської «Формування умінь діалогічного спілкування старшокласників у процесі навчання гуманітарних предметів» обізнана не тільки педагогічна спільнота, але й широка громадськість.

Зміст автореферату ідентичний основним положенням дисертації. Дисертація і автореферат викладені логічно, послідовно, структурно, коректно, вправно і оформлені ретельно. Висновки підтверджуються методологічною обґрунтованістю вихідних положень, характеризуються

поєднанням кількісного та якісного аналізу здобутих результатів, відповідністю використаного комплексу взаємопов'язаних методів, адекватних об'єкту, предмету, меті й завданням дослідження, об'єктивним аналізом одержаних результатів, усебічною апробацією основних положень дисертації в педагогічному експерименті, практичною реалізацією методичних рекомендацій, які стосуються теми дослідження.

З огляду на викладене, констатуємо, що є підстави класифікувати дисертацію Олени Євгеніївни Васьківської як завершене, самостійне дослідження, що містить нові наукові результати, має теоретичне та практичне значення.

На основі здійсненої експертизи доходимо таких висновків:

- подана до захисту дисертаційна робота О. С. Васьківської свідчить про належну наукову компетентність автора, її вміння бачити актуальні проблеми теорії навчання й успішно працювати над розв'язанням їх;
- наукову новизну дослідження становлять визначені та обґрунтовані автором дидактичні умови формування умінь діалогічного спілкування старшокласників у процесі навчання гуманітарних предметів;
- результати дослідження можуть упроваджуватись у старшій школі, а також використовуватись у процесі перепідготовки вчителів тощо.

Усебічний аналіз й експертне оцінювання виконаного Васьківською Оленою Євгеніївною дисертаційного дослідження надають підставу в цілому оцінити його як самостійно виконану працю, яка засвідчує актуальність обраної теми дисертації, наукову новизну, теоретико-прикладну значущість для теорії та практики навчання старшокласників в умовах мовно-літературної освіти.

Оцінюючи в цілому позитивно зміст, структуру й методику формування умінь діалогічного спілкування старшокласників у процесі навчання гуманітарних предметів, розроблени дидактичний супровід, слід зазначити таке:

1. На с. 95 у дисертації з рис. 2.2.1 «Природовідповідність процесів здобуття знань про діалогічне спілкування, набуття відповідних навичок і розвитку закріплених умінь» є зрозумілим, що ця природовідповідність розгортається від знання через навички до вмінь, а це відрізняється від традиційного розуміння комплексу ЗУН. На нашу думку, саме цей аспект варто було б обґрунтувати докладніше.

2. Зміст параграфа 1.3. «Проблема формування умінь діалогічного спілкування у шкільній практиці» є переконливим, має, безумовно, новизну в підході до аналізу предметної інформації, але варто було б відповідну тематичну інформацію й таблиці винести в додатки; питома вага доказовості через переваженість статистичної інформації певною мірою утруднює сприйняття тексту. Подібне зауваження висловлюємо до змісту параграфа 3.3. «Аналіз результатів дослідження».

3. Поняття «діалог», «діалогічність», «діалогічне спілкування» інтерпретовані достатньо аргументовано, водночас авторська інтерпретація поняття «внутрішнього діалогу», який є наскрізним у дисертаційній праці, не знайшла вичерпного розкриття. Побіжно зауважимо суголосність діалогізації й рефлексії сприйняття аналізованої художньої проєкції, які рекомендовані до герменевтичного аналізу текстів зарубіжної літератури.

4. Варто більш чітко окреслити семантику понять «діалог» і «дискурс», оскільки змістовно важливими відмінностями між ними є те, що «діалог» підкреслює інтерактивний характер обміну світоглядних позицій, тоді як термін «дискурс» використовується задля відображення внесення спілкування до соціокультурного контексту (на прикладі літератури).

5. Варто зміст дисертації корелятивно відобразити у висновках до кожного розділу, тому висловлюємо пропозицію в подальшій науковій діяльності більше уваги приділяти узагальненню результатів наукового пошуку.



Абстрагуючись від висловлених побажати і зауважень, які можуть мати дискусійний характер, зазначимо, що висловлені побажання й зауваження не применшують результатів наукового пошуку і суттєво не позначаються на позитивному оцінюванні проведеного дослідження.

Отже, на основі здійсненої експертизи дисертаційної роботи, автореферату її ознайомлення з опублікованими працями дисертантки можна висновувати, що дисертація Олени Євгенівни Васьківської «Формування умінь діалогічного спілкування старшокласників у процесі навчання гуманітарних предметів», подана на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.09 – теорія навчання, є самостійним, завершеним дослідженням, яке має і теоретичне, і практичне значення.

Дослідження відповідає пп. 9, 11–14 Постанови Кабінету Міністрів України «Порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» від 24.07.2013 р. за №567 (зі змінами), а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.09 – теорія навчання.

Доктор педагогічних наук,  
доцент, професор кафедри  
української мови  
ДВНЗ «Криворізький державний  
педагогічний університет»



Т. М. Мішеніна

